

HAUGESUND MUSEUM

ÅRSHEFTE 1935 - 1945

UTGITT AV MUSEUMS- OG HISTORIELAGET
FOR HAUGESUND OG BYGDENE

HAUGESUND 1946

SENTRALTRYKKERIET A/S, HAUGESUND

De korsformede køller

og noen andre sjeldnere funn fra Haugalands steinalder.

Av museumsdirektør JAN PETERSEN

Det er ofte så at utstillingen kan virke tørr og kjedelig på mange folk når de går omkring i museenes oldsaksamlinger. Kanskje dette særlig gjelder steinaldersakene. Disse ting er ofte fra en så fjern tid, de virker så fremmedartet, at de kan ha vanskelig for å bringe folks oppfatning av dem i kontakt med deres interesser. Enkelte av disse tingene kan dog være så pent laget og så pent formet eller de kan virke så eiendommelige ved sitt utseende at de umiddelbart tiltrekker seg oppmerksomheten. Det er dog ikke så få som i det hele er interessert i det de ser i oldsaksamlingene, som kan undre seg over hva folk kan ha greiet seg med i den gamle tid. De føler menneskene bak oldsakene. De kan også tiltrekkes ved følelsen for heimstaden. Etikettene som ligger ved siden av sakene, opplyser en om hvor hver enkelt ting er funnet, og det er mange som får øket interesse for de gamle ting når de ser de er fra den gård hvor han eller hun bor eller skriver seg fra eller fra den bygd som de er fra. De som utforsker de gamle tidene, som studerer de gamle tingene, arkeologene, bør også alltid søke å ha i tankene de menneskene som levet her i den tiden og som laget disse steinøkse og køllene og flintdolkene og slipesteinene og hva det nå alt sammen er. De skal søke å gi en framstilling av levevilkårene, så godt det kan la seg gjøre på grunnlag av et ofte spinkelt materiale, søke å påvise kulturforbindelser og handelsforbindelser. De menneskene som er bærere av denne eldste kultur, var de første som bodde og bygde her i Haugaland, og som la grunnlaget til det som senere er vokset opp.

De mest vanlige av de mange oldsakene fra steinalderen som er funnet her i distriktet er øksene, helst de uten skafthull av grønnstein eller andre bergarter, de som har vært skjefftet ved å stikkes inn i et kløvet treskaft. Der er mange både av de eldre med mere avrundet tverrsnitt og ofte tilspissede oppover mot nakken og av de yngre med mere rektangulært tverrsnitt. Og også flintdolkene er

av de mere alminnelige oldsaker, også de av forskjellige typer. De er fra den yngre og yngste del av steinalderen, ja kan også være brukt i bronsealderen. Alle disse funnene her fra Haugaland som der er kommet særlig mange av inn til museet i den siste menneskealder, ikke minst på grunn av den økede interesse for disse ting og interesserte folks arbeide, gir vidnesbyrd om at det har bodd og ferdedes adskillige folk her i bygdene i de siste halvannet til tre tusen år før Kristi fødsel.

Det var imidlertid ikke disse mere alminnelige steinaldersakene jeg skulle skrive om i denne lille artikkelen, men om noen mere sjeldne oldsaksformer her fra Haugaland som i seg selv skulle kunne være av interesse, og som samtidig også skulle kunne gi oss høve til en dypere forståelse av steinalderen her i distriktet.

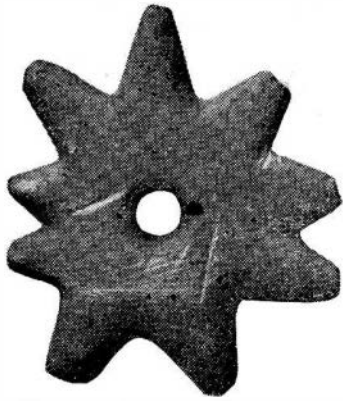
Den største gruppe av slike mere sjeldne og eiendommelige oldsaker fra Haugalands steinalder er noen korsformede og noen såkalte «stjerneformede» d. v. s. flerarmede køllehoder med skafthull som der er funnet forholdsvis mange av her i distriktet. De stjerneformede køllene er dog i det hele mere sjeldne enn de korsformede. Begge disse sorter køller er laget av kleberstein eller klorittskifer eller andre bløtere bergarter. I denne framstilling vil imidlertid også hele Sunnhordland bli tatt med for å få full klarhet over forholdene.

I 1938 skrev jeg en artikkel i Stavanger Museums Årshefte, nettopp om de korsformede og stjerneformede køller.*) Jeg pekte her på hvorledes funnene av disse var konsentrert om Rogaland og Sunnhordland. Senere er der gjort flere funn av denslags køller som ytterligere har pointert forholdet, kanskje særlig i Sunnhordland.

Vi kjenner nå, såvidt jeg kan se, 57 eksemplarer av disse køller, derav 44 korsformede og 13 stjerneformede. Det er dog mulig at enkelte av de korsformede fra Hordaland ikke har tverrarmene fullt utviklet. Det er ikke mulig å kontrollere dette nå da materialet i Bergens Museums Oldsaksamling ennå ikke er kommet på plass, og katalogbeskrivelsen er ikke alltid å stole på. Men i hvert fall er disse beslektet og blir regnet med her. I Rogaland er der funnet i alt 31 stykker, altså over halvparten av det samlede antall, derav 10 stykker i nordlige del av fylket. Fra Hordaland kjennes der 18 stykker, derav 12 fra Sunnhordland, 3 fra det nærliggende Hard-

---

*) Jan Petersen: Korsformede køller og kleberstenen i Rogalands steinalder. Stav. Mus. Årsh. 1936—37, s. 27 ff.

Stjerneformet kølle.
Kopervik.

anger, fra Strandebarm, Kvam og Ulvik, 1 fra Midthordland (Fjell) og 2 fra Nordhordland (fra Hosanger og Hamre). Det kan da ikke være tvil om at Rogaland pluss Sunnhordland har vært et sentrum for disse køller. Fra dette distrikt har vi altså 43 stykker, d. v. s. 75.4 % av det samlede antall. Foruten de før nevnte eksemplarer har vi 1 fra Balestrand i Ytre Sogn, 1 fra Stangvik på Nordmøre og 2 fra Hemne i Ytre Sør-Trøndelag. Sør-

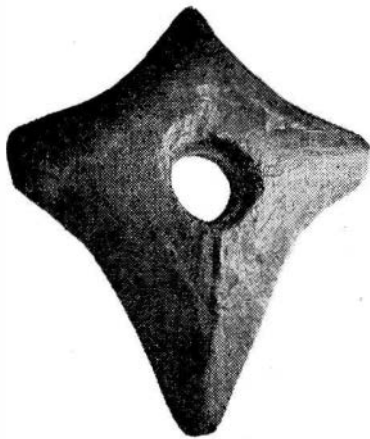
over har vi bare 3 fra Vest-Agder og 1 fra Hol øverst i Hallingdal som fra gammel tid har hatt sine forbindelser vestover.

Det siste eksemplar er stjerneformet. Fordelingen av disse er ellers slik at vi har 1 av dem fra Vest-Agder, 7 fra Rogaland, derav 3 fra nordre del av fylket, 2 fra Sunnhordland og 2 fra Hardanger. De stjerneformede har jeg før forklart som flerarmede, d. v. s. at de har mere enn de fire korsarmer. Armenes antall varierer fra 5 til 9.

Fra nordre del av Rogaland kjentes der altså 10 slike køller, fra Sunnhordland 12, tilsammen 22. Vi skal nå gjennomgå disse funn og først se på dem fra nordre Rogaland. Og da begynner vi sørfra.

Nede i S k u d e n e s h a v n ble i 1883 funnet den første av disse køller her i distriktet. Den er korsformet og i motsetning til de fleste andre av hard skifer. Den er også ganske stor, 24,5 cm. lang og fantes ved oppmudring i havnen. — I 1927 fikk jeg ved Sigurd Jakobsen fra Karmøymuseet en annen korsformet kølle som også skulle være funnet i S k u d e n e s h a v n. Den er noe mindre, har tverrarmene temmelig langt oppe og er av klorittskifer. Dette er en slags mørk grå glitrende kleberstein. En stor del av disse køller her fra distriktet i hvert fall synes å være av dette materiale.

I K o p e r v i k, på Lauritz Pedersens eiendom, ble der i 1920 funnet en stjerneformet kølle av den alminnelige grå kleberstein. Den har 9 spisse armer. Et par år etter, i 1922 ble der på S u n d ved K o p e r v i k igjen funnet en korsformet kølle, også av kleberstein. Den fantes ved dyrkning og var gave fra gårdbruker O. Walland. Den er kort og bred. I virkeligheten er dette et praktstykke, idet der er tett med fine ornamenter på begge sidene. Det er rhombemønstre og linjemønstre, det er sikksakklinjer og små rektangler forbundet ved linjer, dessuten enkelte punkter. Det hender

*Korsformet kølle.
Sund, Kopervik.*

av og til at slike køller er forsynt med den-
slags fine ornamenter, men vi har bare ett
eksempel til her i distriktet, som vi senere
skal høre. Man mener at ornamentene
vidner om at disse køllene har hatt en viss
religiøs magisk betydning. Ennå et tredje
eksemplar er der fra Kopervik-distriktet,
nemlig en liten korsformet kølle som i
1940 ble funnet på Asaldal av Ytre
Eide i Stangaland. Den ble funnet
av Peder Asaldal og ble innlevert ved
lærer V. Rosseland. Den er igjen av
klorittskifer, har tverrarmene temmelig

meget på midten, er nokså liten, nå bare 6½ cm. lang. Den har nok
opprinnelig vært noe større, idet armene er en del avslått i endene.

Vi flytter så nordover til Avaldsnes. Her er funnet atter
en stjerneformet kølle som jeg i 1944 fikk se på landbruks-
skolen på Tveit i Nedstrand. Den er 5-armet og er også av kloritt-
skifer. Vi vet ikke nærmere om hvor i Avaldsnes den er funnet.

På andre side av Karmsundet, på Kolnes i Førdes-
fjorden ble i 1903 også funnet en stjerneformet kølle
av klorittskifer med 5 armer. Men dette eksemplar er større, og
med spissere armer. Armene på køllen fra Avaldsnes var ganske
butte. Også i Førdesfjorden, på gården Stava ble i 1936 funnet
en ganske liten korsformet kølle av klorittskifer. Den har tverr-
armene igjen høyt oppe som den andre køllen fra Skudeneshavn, er
omtrent 10 cm. lang. Den ble funnet på eiendommen til vaktmester
A. Blixhavn i Haugesund. Lengere østover på Aursland i
Skjold ble der i 1927 funnet en større korsformet kølle av kleber-
stein. Den var gave fra Ellef Aursland. Endelig fikk jeg i fjor av
I. K. Grude i Klepp en temmelig defekt korsformet kølle av glimmer-
skifer som var funnet på Gaupås i Skjold og var gave fra
Ingvald Hellesøy.

Vi går så over til Sunnhordland. Vi begynner her med Etne.
Fra denne bygd har vi bare en eneste korsformet kølle. Den er av
kleberstein og funnet i 1910 i et grustak på Skjærsviken
under Birkenes i Gjerdes. Den er funnet i et grustak like
ved sjøen på nesseset på nordsiden av innløpet til Etnepollen. Vi reiser
så vestover til Sveio. Her er det gjort tre funn med slike køller,

*Korsformet kølle.
Indre Håvik. Moster.*

steinart», formodentlig klorittskifer. Den er fra Årvik og ble funnet i 1935. Dette er et merkelig stykke, idet den bare er 3.7 cm. lang. Vi har et lignende stykke av omtrent ganske samme størrelse fra Rogaland fylke, fra Grødeviken i Riska like øst for Stavanger. (Avbildet i min nevnte artikkel fig 3.) Slike stykker kan jo hverken være våpen eller redskaper. De må helst oppfattes som amuletter, brukt til beskyttelse, vern. Det er ganske eiendommelig at disse amuletter har ganske samme form som det kristne kors.

Vi flytter så nordover til Fjelberg. Her er også bare ett funn av denslags køller likesom det var i Etne. Det er de ytre bygder som har de fleste av dem. Funnet fra Fjelberg er en stjerneformet kølle fra Gjerd av Halsnøy kloster i Eids. Den er av klorittskifer, har 7 armer og ble funnet i 1925. Den fantes like under jordoverflaten, ca. 50 m. fra sjøen og 20 m. o. h.

Drar vi så igjen vestover til Finnås, så har vi derfra det største antall av slike køller, nemlig hele 5 stykker. Først har vi to fra Bømlo. Den ene er en meget stor korsformet kølle av sterkt klorittholdet kleberstein som i 1910 ble funnet på Eide ved gravning av en dyp grøft. Køllen er vel 28 cm. lang. Finnestedet ligger opp for bunnen av Langevågen umiddelbart ved den kjente steinaldersboplass på Vespestad. Den ble innsendt ved gårdbruker Johan Larsen Vespestad. Det annet eksemplar fra Bømlo er fra Hovland. Det er et fragment av en korsformet kølle av «grå kornet bergart» som ble funnet av professor Haakon Shetelig sommeren 1928 på stranden syd for Bergevatnet. Øst for Bømlo på Moster har vi også et funn av en slik kølle. Det er igjen et lite eksemplar av

to fra hovedsognet, Sveio sogn, og et fra Vikebygd sogn. Den ene av de to fra hovedsognet er en korsformet kølle av grønnlig kleberstein som i 1924 ble funnet i en åker på Kvalvåg. Den er ufullstendig. Den annen er bare et fragment av en slik kølle av klorittskifer som i 1943 ble funnet på Fjon og levert som gave til Bergens Museums Oldsaksamling av Helge Matre. Den lå 30—40 cm. dypt i sand og grus ved kanten av et gammelt bekkedar, 60 m. fra stranden og 1½—2 m. o. h. — Funnet fra Vikebygd er en bitte liten korsformet kølle av «grovkornet glitrende

en korsformet kølle av kleberstein. Den ble funnet i 1938 på Håvik i en potetesåker nede ved sjøen. Den er også forsynt med ornamenter likesom køllen fra Sund ved Kopervik, men ikke i så høy grad som denne. På den lille køllen fra Håvik er der også sikksakklinje og et eiendommelig stigemønster. Lengere nord i Bremnes sogn har vi også to eksemplarer. Det ene er en korsformet kølle av klorittskifer fra Sørvold som ble funnet i 1913 i et grustak under veiarbeide. Stedet ligger omtrent 2 km. fra sjøen og ca. 40 m. o. h. Det er også et mindre eksemplar. Det annet eksemplar fra Bremnes er en mindre stjerneformet kølle av kleberstein som ble funnet i 1935 på Langholmen. Den har 6 meget korte armer og lå like i vatnhøyden ved et tjern 7—8 m.o.h. Den var gave fra Ola Olsen.

Til slutt skal vi se på 2 eksemplarer fra Fitjar, de siste og de nordligste. Først har vi en noe defekt korsformet kølle fra Skålevik av «grå kornet bergart» som ble funnet i 1930. Den fantes ved rydning av en røys og var gave fra Matias M. Skålevik. Endelig ble der på Aga i fjor også funnet en korsformet kølle av kleberstein, men den er ennå ikke publisert. Det er dog en mulighet for at der også inne i Kvinnherad er funnet en korsformet klebersteinskølle. Det var i 1915 at der på Nordøya under Håvik i Ølvesogn ble funnet en kølle av kleberstein, hvor den ene arm har bare et ganske svakt fremspring, den annen er avbrukket. Det er ikke godt uten å se selve køllen å avgjøre om denne har bare små utvidelser på begge sider av skafthullet, eller om det er en virkelig korsformet kølle.

Vi har hermed gått igjennom det materiale vi har av korsformede og stjerneformede køller her i Haugaland og også ellers i landet. Ser vi på forholdet utenfor landets grenser, så har vi noen ganske få korsformede køller også i Sverige. Ifølge en statistikk fra 1909 skulle der være en i Uppland og merkelig nok tre i Bohuslän. Dette gamle norske landskap viser også i eldste del av jernalderen forbindelser med Rogaland. Men så er der en hel del slike køller i Finnland og en del i Russland. Der ble i samme år 1909 regnet med over 40 korsformede køller i Finnland, men da er også regnet med køller med svake utvidelser på begge sider av skafthullet.

Det kan vel ikke godt være tvil om at der må være en forbindelse mellom de korsformede køller i Rogaland—Sunnhordland og i Finnland. Ser vi på utbredelsen her i landet nordover fra Haugaland—Midthordland, Nordhordland, Ytre Sogn, Nordmøre, Ytre Sør-Trønde-

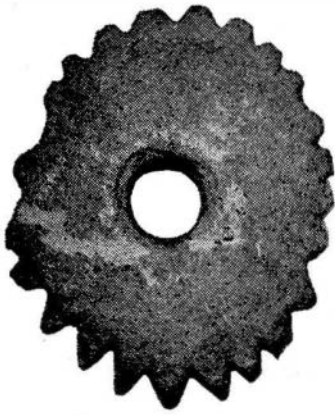
lag og videre Uppland, så har vi i hvert fall forbindelsesveien. Selv om køllene fra Midt- og Nordhordland bare har svake utvidelser på begge sider av skafthullet, hvilket jeg har mistanke om, så viser dette også slektskapet med de finske former. Slike køller har vi også i Jämtland og Herjedalen og også i Trøndelag.

Også her på Haugalandet har vi dem. Den ene er et meget stort eksemplar fra Røykenes i Vikebygd funnet 1933 i utmarken vest for Ålfjorden. Den er hele 34 cm. lang, men er uferdig forsåvidt som boringen av skafthullet ikke er påbegynt. Det er ikke anført hva slags bergart den er laget av. Den annen er bare et fragment av skifrig stein innkommet til Bergens Museum i 1922 fra Søndre Vik i Fitjar.

Hverken de finske, nordsvenske eller trønderske korsformede køller er av kleberstein, men helst av skifrige bergarter. Klebersteinen som materiale for våpen og redskaper i steinalderen er noe rent særlig for Rogaland og Sunnhordland. I den nevnte avhandling fra 1938 har jeg pekt på hvorledes klebersteinen foruten til korsformede og stjerneformede køller her også har vært brukt som materiale til tykknakkede økser, til såkalte båtformede økser, til spisshakker, til kuleformede køller, til de yngre rhombeøkser som ble brukt endog i slutten av bronsealderen og også til andre slags køller og økser. Jeg var dendang, i 1938, ikke oppmerksom på at vi her i distriktet har et fragment av en øks av en meget gammel form som også er av kleberstein. Det er vel det eldste eksempel på at klebersteinen har vært brukt her i landet, og i de nordiske land i det hele. Det er et fragment av eggpartiet av en øks som ble innlevert i 1925, funnet noen år tidligere på Saltveit i Skåre av Bendik Saltveit. Det er et uanselig stykke, men det er av overmåte stor interesse. Øksen har rimeligvis tilhørt den såkalte buttnakkede type og må vel kunne antas å være laget engang i begynnelsen av 3dje årtusen f. Kr.

Som jeg skrev i mitt bidrag til 10-års skriftet for Haugesunds museum i 1935 (s. 54—55) er der omkring Haugesund usedvanlig mange gamle klebersteinsbrudd. Vi hadde steinbruddet på Grønhaug ved Tolgetjødn i Haugesund, på Gar og Veste, på Førland og Austreim og endelig 2 på Årebrot. Vi har nok et par klebersteinsforekomster lengere sør i Rogaland også, på Ertenstein i Rennesøy, i Grytenuten på eiendommen til Kjølvik i Jelsa, ved Seldal i Høle, ved Matnisdal i Oгна og kanskje også andre steder. Men de mange klebersteinsbrudd som er konsentrert om Haugesund i forbindelse

*Finsk kølle. Udnavig,
Førde, Førdesfjorden.*

*Kølle av skifer.
Vikadal. Vikadal.*

med de mange særlig korsformede køller som er funnet også i Sunnhordland kunne gjøre det sannsynlig at det er herfra produksjonen av kleberstein til disse køller er utgått. Jeg vet imidlertid ikke om noen av bruddene ved Haugesund inneholder klorittskifer som jo også mange av køllene var laget av. Det bør undersøkes og hvis ikke de det gjør, får man håpe på fremtiden, at det gamle brudd med klorittskifer også engang må bli funnet.

Vi hørte om den forbindelse der syntes å måtte ha vært mellom Rogaland—Sunnhordland og Finnland. En merkelig bekræftelse på dette ser det ut som vi har fått i funnet av en noe oval flat kølle av kleberstein, som i 1941 ble funnet på skipsreder Lars Melings eiendom U d n a v i k av F ø r d e i F ø r d e s f j o r d e n. Den fantes under gravning for en vannledning fra en brønn. Den er et enestående stykke i norsk steinalder. Langs utsiden av det er der tett med små tildels spisse takker. Slike køller er der funnet flere av nettopp i Finnland. Den nå avdøde finske arkeolog dr. Julius Ailio forteller dette i et større arbeide, hvor han også avbilder en slik kølle fra Tavastland i Finnland som viser

temmelig stor overensstemmelse med køllen fra Udnavig.

Et annet også meget merkelig stykke er en flat nærmest stjerneformet kølle av skifrig bergart som litt før 1930 ble funnet på gården V i k a d a l i V i k a d a l. Den fantes i en naturlig grushaug og skulle ha ligget temmelig dypt. Den var gitt fra lærer Åsmund Holte. Det er ikke noen alminnelig stjerneformet kølle. Den har ikke skafthull, har ikke hatt treskaft, men skaftet er i ett med selve køllehodet, altså av stein. Armene er temmelig butte, men det er også ofte tilfelle på de alminnelige stjerneformede køller. Det er ikke sikkert at der er noen sammenheng mellom dette stykke fra Vikadal og det vi pleier å kalle stjerneformede køller, det ser jo for oss nærmest ut som en raritet, men det er ikke urimelig at der er sammenheng.

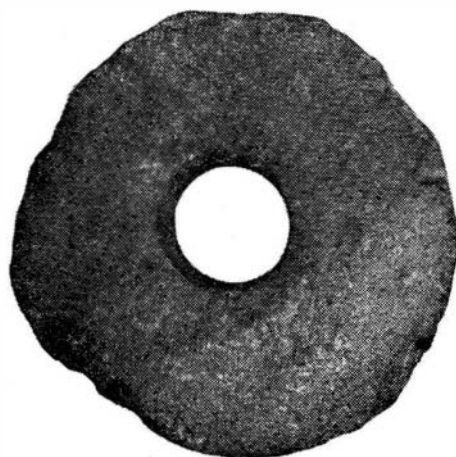
Vi har så en liten gruppe på fire såkalte spisshakker med skafthull. De er bredest på midten og tilspisset i endene, men de har ingen utvidelser på midten som de korsformede køller. De er alle fra nordre del av Rogaland, jeg har ikke kunnet påvise noen fra Sunnhordland. Den første av glimmerskifer, ble funnet i 1905 på Gunnarshaug i Torvastad i en liten røys og ble skjenket til Bergens Museum av Fridtjof Øvrebø. Den er svært fragmentarisk. De tre andre er fra fastlandet. Først har vi et eksemplar fra Skogen i Tysvær som ble funnet der i 1931 av Lauritz Askelund. Den er 20½ cm. lang, 7 cm. bred og er noe avbuttet i endene. Så har vi halvparten av en slik hakke av kleberstein fra Våre i Skjold. Den har vært meget smal, knapt 4 cm., men lengden må ha vært vel 20 cm. Den fantes i 1933 av Thormod Thorsen og ble skjenket til Stavanger Museum ved lærer Johs. Hidle. Også det fjerde stykke er fra Skjold. Det er en stor kraftig kølle som opprinnelig har vært 31 cm. lang og vel 8 cm. bred. Den ble funnet 1944 i en potetesåker på Askelund av Skjoldevik og var gave fra K. W. Johansson ved politimester Svein Steinsnes. Dette er ikke noen type som er oppstått hverken i Rogaland eller Sunnhordland, den er meget mere alminnelig nordover, særlig i Trøndelag. Den synes forsåvidt også å vise forbindelser, men her er det ikke oss som har vært den givende part. Men der nord er spisshakkene helst av skifer, de er ikke av kleberstein som de to fra Skjold.

Vi har ennå noen mere sjeldne og eiendommelige køller og økser her fra Haugaland som bør nevnes i en slik artikkel som denne.

Det er først den ene halvdel av en flat sirkelrund, diskosformet kølle, d. v. s. tykkest på midten, tynnere ut mot kantene. Den er av

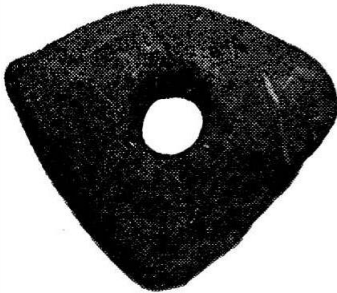
*Spisskølle.
Askelund av
Skjoldevik,
Skjold.*

*Diskosformet kølle.
Byre, Fister.*

*Kuleformet kølle.
Kinn, Sveio.*

*Tresidig kølle.
Sauda Turisthotell.*

klorittskifer og ble i 1938 funnet på Røyksund i Førdesfjorden. Den er nok noe mindre enn den antikke diskos, bare vel 12 cm. i tverrmål. Det var lærer Døsseland som hadde fått fatt på den. Der er funnet to lignende i Rogaland, et helt eksemplar av skifer på Byre i Fister og også en halv en fra Sele i Bore på Jæren. Denslags køller kjennes i hvert fall fra Sverige, men disse tre fra Rogaland er i hvert fall de eneste som er funnet her i landet.

På Kinn i Sveio sogn fantes der i 1936 dypt i en torvmyr også et mere sjeldent stykke, et køllehode av form som en flattrykt kule. Den er av klorittskifer. Hos Fridtjof Øvrebø så jeg i 1924 halvparten av et lignende køllehode som var funnet på Haugå i Torvastad, men det er dessverre

senere kommet bort. Slike kuleformede køller hører ikke til de mest sjeldne. Da Helge Gjessing skrev sin store bok «Rogalands stenalder» i 1920, visste han om tre slike køller i Rogaland, senere er der kommet tre til foruten stykket fra Haugå. Utenom dette område er der nok ganske få av dem her i landet.

Inne i Sauda ble der i 1934 imidlertid funnet et helt enestående stykke. Det var en trekantet kølle med skafthull av klorittskifer som var blitt funnet på eiendommen til Sauda Turisthotell. Den var gave fra kaptein A. Pettersen ved Gerhard Haukenes. Den er det ikke funnet make til her i landet, i hvert fall såvidt jeg vet.

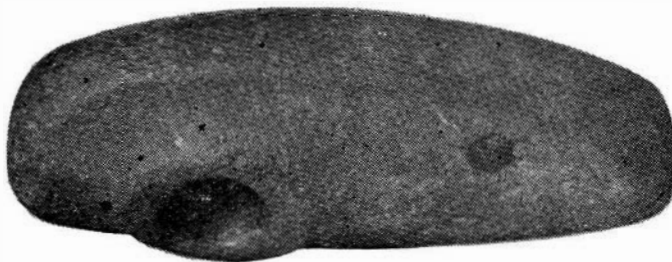
Vi skal se på et par typer av stridsøkser. Våpen kan man vel forresten kalle alle disse sjeldnere stykker, eller amuletter for de mindre stykkers vedkommende slik som før nevnt under omtalen av de korsformede køller.

I min artikkel i 10-års skriftet for Haugesunds museum lot jeg avbilde som fig. 4 en meget vakker såkalt «båtformet» steinøks fra Eltravåg i Sveio. Den fantes i 1922 i veigrus fra fjæren i bunnen av vågen. Men vi har ennå et eksemplar av disse båtformede økser fra Haugaland. Det er et ganske lite eksemplar av en ellers meget pen øks som sikkert er funnet på Karmøy og som kom

«Mange-
kantet»
steinøks.
Lyse,
Nedstrand.

inn til Stavanger museum ved Sigurd Jakobsen i 1930. Ennå er der forresten en steinøks som er funnet her i distriktet og som i hvert fall er beslektet med de båtformede økser. Det er en

Båtformet steinøks. Karmøy.

ganske liten øks av glimmerholdig kleberstein som i 1913 ble funnet på Austevik i Avaldsnes. Det er nesten en miniatyrøks, bare 8½ cm. lang, den regnes for øvrig helst som en degenerert form av disse øksene.

De båtformede økser har ellers spillet en rolle i den arkeologiske diskusjon om innvandringsteorier og steinalderens kulturforhold i det hele. Man har særlig fra svensk side talt om «båtøkskulturen» og «båtøksfolket», og det har vært sagt at dette folket skulle ha vært indoeuropeerne som omkring 2000 eller slutten av 3dje årtusen f. Kr. vandret inn i de nordiske land fra Mellom-Europa. Det er særlig i Øst-Norge likesom i det sydvestligste og mellomste Sverige at disse båtformede økser er funnet. Men der er også ikke så få av dem fra Rogaland, en koloni har nådd også hit, og altså også i Haugaland har vi vidnesbyrd om dem.

En annen stridsøks er en 17 cm. lang skafthulløks av granitt fra Lyse i Nedstrand. Den fantes i 1903 og har en meget forvitret overflate. Ellers har den sekskantet tverrsnitt og har en knoppformet utvidelse lengst bak i nakken. Den tilhører en type som vi pleier å kalle den «mangekantede» og som regnes for å være et par hundre år eldre enn «båtøksene». Denne type er også meget utbredt i Sverige. Her i Norge regner man der er en 30 eksemplarer, de fleste på Østlandet, ellers er de funnet spredt, en i Aust-Agder, en i Vest-Agder, fra Rogaland bare den ene øksen fra Lyse og så et par stykker i Trøndelag.

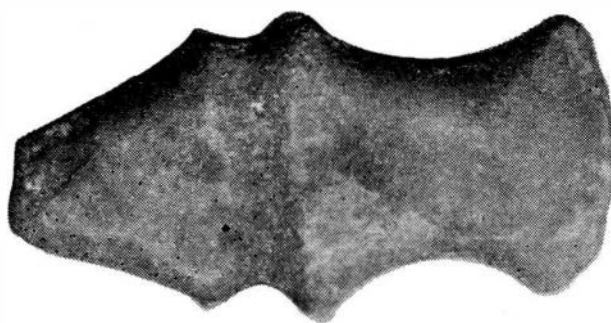
Skiferdolk.
Reheien,
Avaldsnes.

Blant praktstykkene fra steinalderen i Haugaland må vi også regne den staselige flintdolken fra Bø i Torvastad som også var avbildet i 10-års skriftet. Den fantes i 1883 og er hele 24 cm. lang. Ikke mindre interessant er den 31 cm. lange skiferkniven fra Reheien i Avaldsnes som fantes i 1878, et fremmed stykke fra langt nord i landet. Og vi må også tenke på det store flintdepotfunn fra Hauske i Torvastad fra 1911 som består av 27 dolker, en sigd, et flintøksemne, fire skrapere og over 200 flintskjerver. Det er nok det største av den slags funn som er gjort her i landet. Det ble også nærmere omtalt i 10-års skriftet.

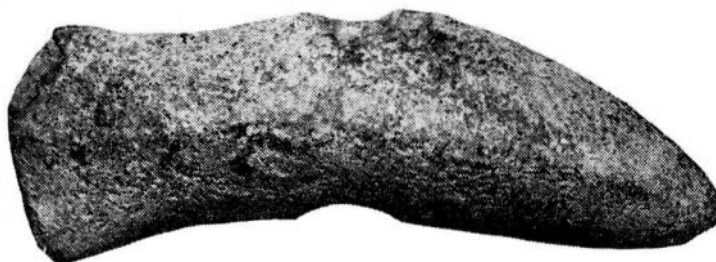
Det er ikke alle steinøkser eller steinkøller som er fra steinalderen. Senere års undersøkelser har vist at der også i bronsealderen, ja endog fra slutten av denne tid har vært brukt steinøkser, hva enten de har vært virkelige våpen eller bare paradevåpen. Et slikt stykke er den øksen fra Rossabø i Skåre som er avbildet i 10-års skriftet som fig. 6. Den fantes i 1934 ved planering til et hus på Rossabø og lå nede i jorden på en mindre haug like opp for sjøen i nærheten av Rossabøbekken. Den har ikke skafthull, men skaftfure til skjeftingen og har sterkt utsvunget egg. Lengden er en 16 cm. Den tilhører en gruppe som gjerne kalles «nakkebøyde økser med skaftfure». I Danmark var der i 1938 seks eksemplarer av dem. I Rogaland er der funnet mange i de siste 10—12 år, så vi nå har hele åtte stykker herfra. De er ikke alle like utpreget. Øksen fra Rossabø har ikke den nakkebøyningen som de andre har, men ellers er den meget utpreget i formen, med sterkt utsvunget eggparti. Vi har disse økser også spredt oppover langs kysten, en fra Nordhordland, to fra Sogn, en fra Nordmøre og rimeligvis også enkelte andre steder.

Der er også en øks fra Haugaland som er av en type som er beslektet med de nakkebøyde økser med skaftfure. Det er også en nakkebøyd øks, men den har skafthull, ikke skaftfure. Den skriver seg rimeligvis fra Karmøy, og det var Fridtjof Øvrebø som hadde fått fatt på den. Det er et stort pent eksemplar innen typen, nesten 20 cm. lang, med spiss nakke, svakt utsvunget eggparti og med rygglinje helt frem. På flere av eksemplarene er

skafthullet ikke påbegynt eller det er meget trangt, så skaftet har vært for spinkelt i forhold til øksen til å bruke den til å slå med. Det er også derfor man har ment den har tjent som verdighetstegn for høvdingen eller krigeren, ikke som våpen. Denne type er der flere av i Danmark, den er også kjent her i landet både på Øst- og

Nakkebøyd steinøks med skaftfure. Rossabø, Skåre.

Nakkebøyd steinøks med skafthull. Karmøy.

Vestlandet. I Rogaland er der bare funnet to eksemplarer til foruten den fra Karmøy, begge sør fra Jæren, fra Sunnhordland er den ennå ikke funnet.

Denne beretning om de forskjellige typer med de mange mere sjeldne og interessante våpen særlig fra steinalderen skulle kunne gi oss i hvert fall en glimtvis forståelse av overklassens tilværelse i Haugaland i disse gamle tider. For det har nok først og fremst vært overklassen, de mektige, som har brukt de våpen som her er omtalt. Det store antall av denslags saker som her er funnet, skulle også vidne om den maktstilling dette distrikt har hatt i disse fjerne tider.

Jan Petersen.